

Дрьоміна-Волок Н.В.,

ЛЛ.М, к.ю.н., доцент,

*головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України*

РОЛЬ ФРАНСІСКО ДЕ ВІТОРІ ТА БАРТОЛОМЕО ДЕ ЛАС КАСАСА У СТАНОВЛЕННІ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Географічні відкриття епохи середньовіччя та пов'язані з ними події були одним з важливих етапів становлення міжнародного права у сфері прав людини, адже саме вони обумовили виникнення гострих дискусій поміж філософами, теологами, правниками та іншими мислителями. Західна історична традиція пов'язує епоху великих географічних відкриттів з початком колоніалізму^[1]. Колоніалізм, у свою чергу, призвів до розширення філософсько-правових пошуків, обумовлених очевидним протиріччям між теологічними теоріями про рівність та жорстокими діями білої християнської людини у відкритих мандрівниками частинами світу. Поняття «право», «права», «рівність», «справедливість» трансформувались та видозмінювались, відповідаючи контекстуальним реаліям.

Саме «географічні відкриття» та жорстокість щодо людей, які мешкали на відкритих землях, зіграли вкрай важливу роль у становленні сучасної теорії прав людини, концепту права на гідність та рівне поводження, адже у той же час досить голосно звучали голоси проти несправедливості та страждань, що заподіювались народам захоплених земель. ^[2].

Визначну роль у формуванні ідеології рівності та захисту прав усіх людей зіграли, зокрема, іспанські теологи Франсіско де Віторія (1486/1892 -1546) і Бартоломео де Лас Касас (1474 - 1566).

¹ Макаренко В.П. Распад империи и проблема колониализма (статья вторая) // Политическая концептология. – № 2. – 2012. – С. 6 - 47. – С. 8 - 9.

² Hamilton B. Political Thought in Sixteenth-Century Spain. – London: Oxford University Press, 1963. – 211 p. – P. 19-24.

Франсіско де Віторія, професор теологічного факультету Саламанкського університету, «захищав принцип рівної свободи людей; він заявляв, що, виходячи з принципу природної свободи, всі люди мають право на життя, власність і культурний розвиток». У 1532 році Франсіско де Віторія прочитав відомий курс лекцій, пізніше опублікований під назвою «*Relecciones de Indis*» («Міркування про індіанців»). В ньому, серед іншого, він проаналізував проблему захисту прав індіанців та запропонував теорію «*dominium rights*»^[1].

Як домініканський теолог, Віторія оперував в рамках традиції Аристотеля та Томи Аквінського, часто цитуючи їх у своїх працях. Втім, він також застосовував підхід номіналістично-волюнтаристського суб'єктивізму та підтримував теорію суб'єктивних прав. Одним з найвідоміших та найбільш цитованих вчених у цій традиції був німецький теолог Конрад Зуменхарт (Conrad Summenhart, 1458-1502), чию доктрину прав домініону Віторія продовжував розвивати у своїх працях. Він також спирався на класичну філософію^[2].

Віторія аналізував співвідношення понять *dominium* та *jus*; у цьому відношенні важливим здається його міркування щодо еквівалентного значення цих термінів у тому, що стосується юридичного значення панування та володарювання. Так, у «*Relecciones de Indis*» Віторія ставить питання про те, «чи були вони справжніми господарями над своїм приватним майном і чи існували серед них якісь люди, що мали право правити іншими» та відразу відповідає на нього таким чином: «індіанці безумовно мали бути визначені як люди, що мають безперечне право володарювання, як у публічному, так і у приватному значеннях. Таким чином вони мають розглядатись як справжні господарі (*domini*) і не можуть бути позбавлені своєї власності без поважних підстав»^[3].

Єдиного бачення теорії «домініону» Віторії серед вчених не існує. Як пише Б. Тьорней, Віторія у першій частині *Relecciones de Indis* розмірковував про індивідуальні суб'єктивні права саме

¹ See: James Brown Scott, Francisco de Vitoria. The Spanish Origin of International Law: Francisco de Vitoria and His Law of Nations. – The Lawbook Exchange, Ltd., 1934. – 307 p.

² Guido Erreygers, John Cunliffe. Inherited Wealth, Justice and Equality. – Routledge, 2012. – 237 p. – P. 19-21.

³ Patrick Macklem. Indigenous Difference and the Constitution of Canada. – University of Toronto Press, 2001. – 334 p. – P. 119; Guido Erreygers, John Cunliffe. Op. cit. – P. 22.

тому, що дискусія у наступних частинах була зосереджена на терміні «домініон», «який означає не що інше, ніж «право»... Саме тому стає очевидним, що твердження Віторії стосувалися прав, а так як він у подальшому розвивав ідею природного домініону, то саме природних прав»[¹].

Луї Корте вважає, що ідеї Віторії про природне право домініону відображають думку Тома Аквінського та не стосуються суб'єктивних прав людей, а тільки торкаються питань про правову та цивільну юрисдикцію. Аннабель Брет описує уявлення Віторії про право домініону як загальне, невизначене суб'єктивне право та вважає, що воно не відносилось Віторією до кожного окремого індивіда.

Навпаки, Тома Вільямс бачить у теорії «права домініону» Віторії величезний внесок у розвиток всієї концепції природного права. Марті Коскеньємі вважає ідеї Віторії не тільки вкрай важливими для розвитку ідеї індивідуальних прав, а й для розвитку всього міжнародного права через те, що його бачення концепції *jus gentium* у призмі «прав домініону» (під якими він мав на увазі індивідуальні права) було вирішальним для подальшої еволюції та напрямку розвитку міжнародного права[²].

Т. Вудс також стверджує, що своїми працями Віторія заклав фундамент сучасної теорії міжнародного права, тому іноді його називають «батьком міжнародного права» і людиною, «вперше сформулював сучасну концепцію міжнародного права»[³].

«Протягом чотирьох століть, з XVI по XX століття, структура європейського міжнародного права визначалася одним фундаментальним процесом – завоюванням Нового Світу», - зазначає К. Шміт і продовжує: «Існує лише єдина у цьому сенсі систематична праця, автор якого при розгляді міжнародно-правової проблематики прямо ставить питання про необхідність дослідження правових підстав здійснення гігантського захоплення землі у Новому Світі. Ця праця відноситься до епохи самого початку конкісти. Ми маємо на увазі знамениті «Лекції» Франсіско де Віторія, *«Relecciones de Indis et de iure belli»* (1538/39). Вже завдяки тієї духовній мушкетерській

¹ Brian Tierney. The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law, 1150-1625. – Wm. B. Eerdmans Publishing, 1997. – 380 p. – P. 265.

² Guido Erreygers, John Cunliffe. Op. cit. – P. 20-21.

³ Как Католическая церковь создала западную цивилизацию / Т. Вудс; пер. с англ. В. Кошкина. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 280 с. – С. 156.

ті, яку проявив їх автор у самій постановці питання, ... вони мали колосальний вплив на всі наступні дослідження цієї проблеми»^[1].

Бартоломео де Лас Касас – видатний історик, іспанський монах-домініканець, був свідком і викривачем тих зlodіянь, які вчиняли завойовники Америки. Він виявився одним з небагатьох літописців тієї епохи, який зважився підняти голос на захист перших жертв колоніалізму. У 1547 р. він направив записку Карлу V (і всім іншим) про подробиці жаків в Америці, закінчуючи словами: «Християни вбили і зруйнували настільки багато душ таких великих достоїнств лише заради золота, заради того, щоб вкрай збагатитися в короткий час і піднятися на високі пости далеко за межами свого статусу ...»^[2].

Лас Касас є автором багатьох праць, в яких він закликав припинити знищувати мешканців завойованих земель та змінити ставлення до них^[3]. Б. Тьорней вважає, що праці Лас Касаса зіграли вкрай важливу роль у становленні концепції природних прав. Як і Віторія, на думку більшості вчених, Лас Касас значною мірою посилався на теорію про природні права, започаткованою Томою Аквінським. В. Карро, наприклад, пише, що для Лас Касаса є найважливішим томістський принцип, за яким «природні права є вищими за всі інші права».

А. Кастелло стверджує, що Лас Касас був прихильником традиційної томістської ідеології з додаванням елементів політичної теології Августина. За думкою Л. Пена, Лас Касас спирався на доктрину Т. Аквінського про «розумне природне право», формулюючи власну теорію природного права на свободу, що належить кожній людській істоті. Пен також вважав Лас Касаса передвісником сучасного вчення про права людини. В такому сенсі його праці можна розглядати як свого роду ланку між доктриною про природні права Т. Аквінського і сучасним уявленням про права людини. Як і щодо Віторії, думки вчених про його бачення доктрини Аквінського щодо природних прав істотно відрізняються. Багато з них вважають Лас Касаса настільки відданим томістом, що він не міг би інтерпретувати «класичне природне право» Т. Аквінського через

¹ Шмитт, К. Указ раб. – С. 99.

² Вальерстайн И. **Альбатрос расизма**: социальная наука, Йорг Хайдер и сопротивление [Текст] / Вальерстайн И. // Социологические исследования. – 2001. – N10. – 36 – 47 с. – С. 40 - 41.

³ See: Paul S. Vickery. Bartolomé de Las Casas: Great Prophet of the Americas. – Paulist Press, 2006. – 205 p.

призму суб'єктивних прав, і, таким чином, він, хоча і захищав права індіанців, не мав на увазі індивідуальне право окремого індивіда на свободу та не надавав праву суб'єктивного значення. Андре-Вінсент писав, що використовуючи термін *iura* у множині, Лас Касас не мав на увазі суб'єктивні права людей, а звичай та закони індіанців. Він особливо підносить реалізм Лас Касаса в описуванні страждань поневолених туземців, протиставляючи ці конкретні дії та наслідки абстрактному поняттю «права людини», започаткованому в епоху Просвітництва. Втім, більшість теоретиків тлумачить мову Лас Касаса не через призму філософського контексту, а буквально, цитуючи його революційні заяви про «права кожної окремої людини»^[1].

Думки Лас Касаса сприймалися його сучасниками неоднозначно. Найбільш відомим є диспут між Лас Касасом та апологетом та ідеологом конкісти Хуаном Хинес де Сепульведа (1490-1573), який відбувся у серпні 1550 року у Вальядоліді у присутності чиновників Королівської Ради у справах Індій, теологів і юристів, та ввійшов в історію як «Вальядолідська хунта». Під час дебатів Хинес де Сепульведа представив свій «Трактат про причини справедливої війни проти індіанців», в якій прагнув теоретично довести, що війна проти індіанців є виправданою та справедливою (*guerra justa*).

Сепульведа був знавцем античності та перекладачем Аристотеля на іспанську мову, і його доводи ґрунтувалися, переважно, саме на ідеях цього філософа. «Вони, туземці, настільки нижче іспанців, наскільки діти непорівнянні з дорослими, а жінки – з чоловіками, і між ними існує така ж різниця, як між мавпами і людьми». Лас Касас, у свою чергу, заявляв про незастосовність до індіанців концепції Аристотеля. Більше того, обговорюючи поняття «варвар», Лас Касас стверджував, що «ніхто не може вказати, хто варвар і кого можна підпорядковувати», нагадавши іспанцям, як з ними поводитися римляни^[2]. Не дивлячись на відмінності, притаманні американцям, вони мали таке ж право, надане Богом, на свободу та гідність, як й європейці^[3].

¹ Brian Tierney. Op. cit. – P. 274-275.

² Валлерстайн И. Указ. раб. – С. 40 – 41.

³ Daniel Nam Yong Choe. Bartolome de Las Casas: His Anthropology of the Natives in His Effort to Evangelize Amerindians of Sixteenth-century New Spain. – ProQuest, 2009. – 266 p. – P. 101.

На благання Лас Касаса пощадити мешканців Америки, Хуан де Сепульведа, заявив: «Як можна сумніватися, що народи настільки нецивілізовані, настільки варварські й зіпсовані настільки багатьма гріхами та збоченнями були справедливо завойовані». Він цитував Аристотеля, який писав у своїй Політиці, що деякі люди є «рабами від природи» і «мають бути загнані як дикі звірі, щоб змусити їх жити правильно». На що Лас Касас відповів: «Давайте забудемо про Аристотеля, адже, на щастя, у нас є заповіт Христа: полюби свого ближнього як самого себе». Саме через таке бачення Лас Касаса та інших нео-схоластів з числа іспанських теологів, філософів і юристів зараховують до «справжніх засновників сучасних прав людини»^[1]. «Проте Історія, що любить корчити гримаси, зіграла з Лас Касасом злий жарт. У завзятій турботі про індіанців великий гуманіст запропонував іспанській владі завозити до Америки як рабів африканців – немов забувши, що вони теж є нащадками Адама»^[2].

Не можна з впевненістю сказати, хто виграв ці знамениті дебати між Сепульведою та Лас Касасом. Лас Касас завершив свою «Історію індіанців» у 1561 році, за два роки до смерті, «залишивши за собою значною мірою проігноровану величезну філософську спадщину у вигляді концепції універсальних прав людини, - як пишуть Д. Кейз та Д. Волак, - засновану на теоріях «природного права», яка встановлює, що права людини є вищими за права держави... Таким чином, Лас Касас та Віторія, спираючись на ідеї природних прав, започаткували правову основу «людськості» корінних народів»^[3].

Така оцінка значення наукових праць і практичних зусиль іспанських теологів, які захищали права аборигенів Америки, є цілком заслуженою. Значно мірою, саме з Віторії і Лас Касаса почалося обговорення прав людини як міжнародно-правової проблеми, і саме ці великі іспанці поширили вимогу визнання фундаментальної рівності і поваги прав людини на всіх людей, незалежно від «ступеня цивілізованості» народів. Подальший розвиток концепції прав людини, певною мірою, відхилився від цього напрямку, зосередившись на «рівності для рівних» у расовому відношенні.

¹ Валлерстайн И. Указ. раб. – С. 40 – 41.

² Кофман А.Ф. Рыцари Нового Света. – М., Издательский дом: Пан пресс, 2006. – 200 с. – С. 36.

³ David S. Case, David A. Voluck. Alaska Natives and American Laws: Third Edition. – University of Alaska Press, 2012. – 520 p. – P. 11.